

SOC715 Stárnutí a generační vztahy v rodině

Forma výuky: konzultace

Způsob zakončení: zkouška

Počet kreditů: 6 ECTS

Vyučující, kontakty...

- Doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D.
  - Kontakt: dana.sykorova@osu.cz

- Mgr. Lucie Vidovičová, Ph.D.
  - Kontakt: vidovicova@fss.muni.cz

- Konzultační hodiny dle individuální domluvy e-mailem.

ANOTACE kurzu

- Úvod do gerontosociologie, zejm. „rodinné“ gerontosociologie;
- Zaměření na intergenerační vztahy, určující výklad
  - sociologických teorií stárnutí, stáří
  - sociální integrace seniorů,
  - demografických trendů a sociálních konsekvencí populačního stárnutí
  - prezentaci stáří jako sociální konstrukce;
  - nahlížení strategií udržení osobní kontroly, autonomie seniorů, zvládání stáří;
  - negociace vzájemné pomoci rodinných generací (zdroje, historie vztahů..., „pravidla“ vyjednávání, ambivalentní charakter), modely fungování rodinného podpůrného systému.
- Prolínání teorie a empirie.

Podmínky úspěšného absolvování kurzu

- **Povinná literatura**, schopnost využít poznatky v diskusi při konzultacích, závěrečné zkoušce.
- **Konspekt** z článku/kapitoly knihy (2 normostrany, zpřístupněn týden před konáním konzultace). 10 bodů.
- Otázky k tématu, které bude probíráno na konzultaci (zpřístupnění viz výše...).
- **Esej** (1000 slov): 1/ téma ze studijních okruhů (literatura přesahující povinné tituly, 2/ recenzní stať. T: 21.12. (Odevzdávárna). 50 bodů.
- **Závěrečná zkouška: písemná**, forma vědomostního testu z povinné četby. 40 bodů.

Celkové hodnocení (počet bodů)

Celkové hodnocení (počet bodů)	A	B	C	D	E	F
	100	92	84	76	68	59
	–	–	–	–	–	a méně
	93	85	77	69	60	

I. konzultace

---

1. Úvod: Seznámení s programem kurzu, představení předmětu: Téma *stárnutí a stáří* v průniku sociologie rodiny a gerontosociologie.
2. Stárnutí a stáří v kontextu demografických změn a transformace rodiny v době pozdně moderní.
3. Sociologické teorie stárnutí a stáří.
4. Teorie příbuzenských vztahů a vzájemné podpory v rodině.

Povinná četba (ad 1 a 2)

- Rabušic, L. 2002. *Stárnutí populace jako pohroma nebo jako sociální výzva? (Zamyšlení nad některými souvislostmi populačního stárnutí)*. Praha: VÚPSV. (www.vupsv.cz)
- Šmausová, G. 2004. „Věková struktura společnosti.“ S. 13–28 in Sýkorová, D., Chytil, O. (eds.) *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Boskovice: František Šalé – ALBERT.
- Sýkorová, D. 2007. *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie*. Praha: SLON. (Kap. „Individuální stárnutí.“ S. 47-53)

Povinná četba (ad 3 a 4)

Marshall, V. W., Matthews, S. H., Rosenthal, C. J. 1993. „Elusiveness of Family Life: A Challenge for the Sociology of Aging.“ Pp. 39–71 in Maddox, G. L., Lawton, P. M. (eds.) *Kinship, Aging, and Social Change. Annual Review of Gerontology and Geriatrics* 13. New York: Springer Publishing Comp.

Sýkorová, D. 2006. „Od solidarity jako základu intergeneračních vztahů v rodině k ambivalenci a vyjednávání.“ *Sociologický časopis* 42, 4: 683–699.

Sýkorová, D. 2007. *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie*. Praha: SLON. (Kap. „Gerontosociologické teorie stárnutí a stáří.“ S. 19-46).

Sociologie stárnutí/stáří (gerontosociologie)

- je charakterizována jako „jedna z aplikovaných sociologických disciplín“
- Prolínání tématu stárnutí / stáří / seniorů předměty mnoha sociologických subdisciplín:
  - Sociologie věku/věkových skupin!
  - Sociologie rodiny!

JAK? V jakých souvislostech?

Definice gerontosociologie

- „... (sociologická disciplína), zabývající se stářím a stárnutím jako sociálními kategoriemi, které modifikují *svůj obsah* podle společenského a kulturního kontextu, a specifickými skupinami tzv. starých lidí, jejich vnitřními problémy i jejich vztahem k jiným skupinám a pozicí ve společnosti.“

(VSS: 347)

V definici

- **historická, kulturní proměnlivost** pojmu stárnutí/stáří, sociální pozice starých lidí ve společnosti
- „**tzv.**“ starých lidí

Stáří sociální konstrukce
KDE, resp. JAK JINAK?

(četba: Rabušic 2002, Šmausová 2004)

Téma stárnutí a stáří.

Multidisciplinarita zkoumání

Jaké jiné vědy než sociologie?

Rodinná gerontosociologie

Gerontosociologie – viz výše

Sociologie rodiny

- Rodina – širší pojetí ve smyslu
- vertikálním
- horizontálním

Typy příbuzenství:

- **vazby založené biologicky**
- **vazby sociální**

Co je rodina?

- **Malá, intimní** sociální skupina, dlouhotrvající.
- Vazby mezi členy **biologické, sociální** (emocionalita)
- Biologická a sociální příbuzenská pouta spojují rodiny do **širší příbuzenské organizace.**

Modifikovaná rozšířená rodina

E. Litwak:

- **koalice navzájem spřízněných, relativně autonomních rodin, fyzicky separovaných, poskytující si různé formy pomoci a podpory.**

Překonání ***teorie nukleární rodiny*** (Parsons)

Výzkumy: Young, Willmott

viz Možný, I. 2002. Sociologie rodiny. Praha: SLON

Možný, I. 2006. Rodina a společnost. Praha: SLON

Diverzifikace rodinných forem

- zakládání rodin na ***manželství*** i ***kohabitaci***
- rozvody jako nejfrekventovanější důvod vzniku ***neúplné rodiny***
- opakovaná sňatečnost – ***rekonstruované rodiny***
- ***singlovství a dobrovolná bezdětnost***

Souvislost s tématem?

vztahy mezi rodinnými generacemi, resp. pozice seniorů v intergeneračních rodinných uspořádáních, směna podpory...

	1990	1995	2000	2001	2002	2004	2005	2006
Úmrtí (v tis.)								
	129.2	117.9	109.0	107.8	108.2	107.2	107.9	104.4
Úmrtí na 1000 obyvatel								
	12.5	11.4	10.6	10.5	10.6	10.5	10.5	10.2
Naděje dožití při narození								
M	67.6	69.7	71.6	72.1	72.1	72.5	72.9	73.4
Ž	75.4	76.6	78.3	78.4	78.5	79.0	79.1	79.7
<i>Dlouhý život se stává masovým (normálním) jevem. (Rabušic 2002:11)</i>								

Změny struktury populace ← porodnost, úmrtnost, migrace

1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2006
Živě narození (abs.)							
130564	96 097	90 910	92 786	93 685	97 664	102211	105 831
Živě narození na 1000 obyvatel							
12.6	9.3	8.8	9.1	9.2	9.6	10.0	10.3
<i>„Nízká porodnost produkuje populační stárnutí“</i>							

Věková struktura populace (ČR)

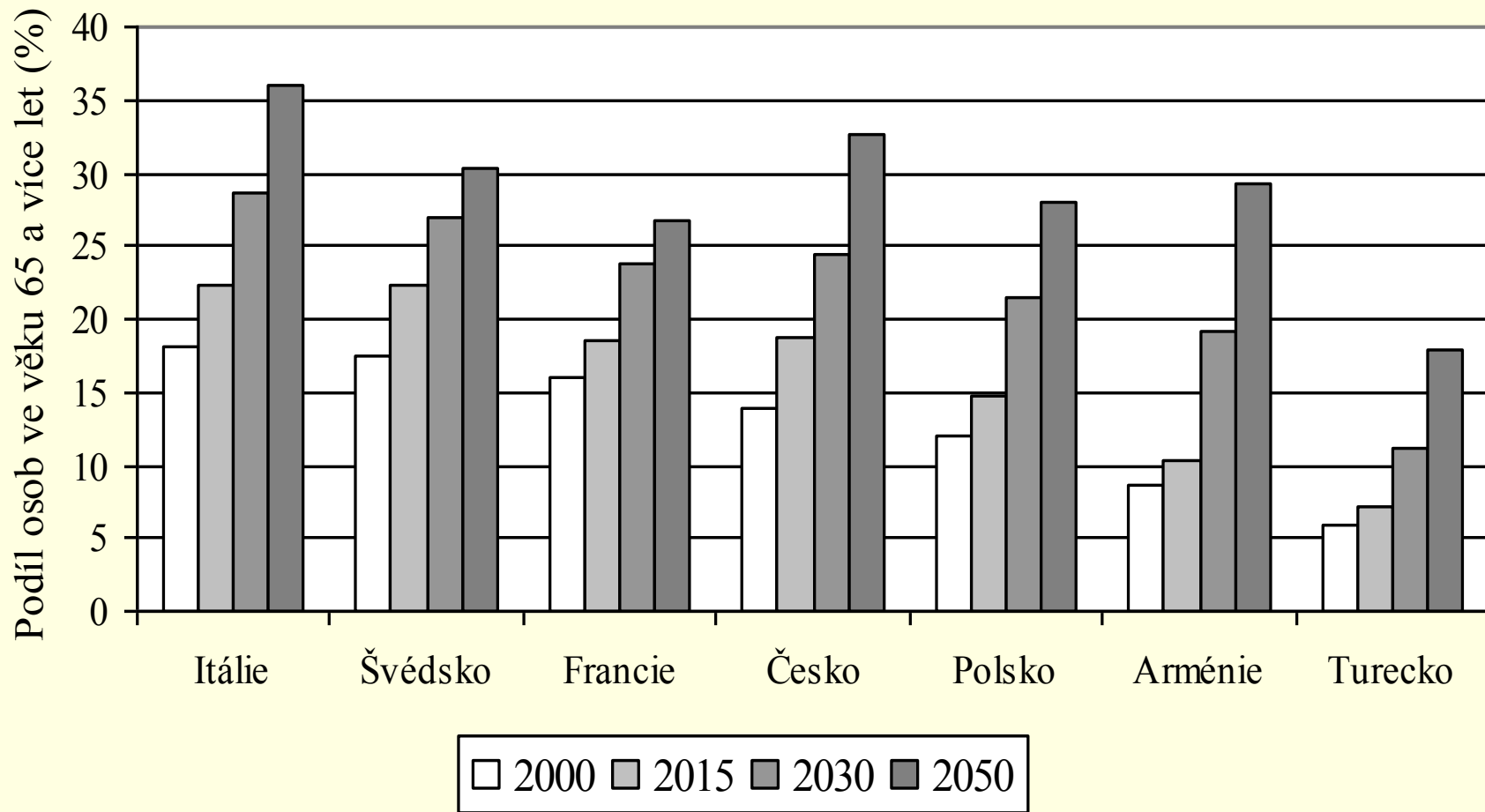
Indikátor	1990	2000	2005	2006
	Podíl (%)			
0-14	21.2	16.2	14.6	14.4
15-64	66.3	69.9	71.1	71.2
65+	12.6	13.9	14.2	14.4

Věková struktura populace (ČR)

Indikátor	1990	1995	2000	2005	2008
	Syntetické indikátory				
Index stáří ^{1/}	59.4	72.5	85.5	97.0	105.1
Index závislosti ^{2/}	50.9	46.3	43.0	40.6	40.9
Průměr. věk	36.3	37.3	38.8	40.0	40.5

Index stáří: počet osob ve věku 65+ na 100 dětí ve věku 0-14 let.

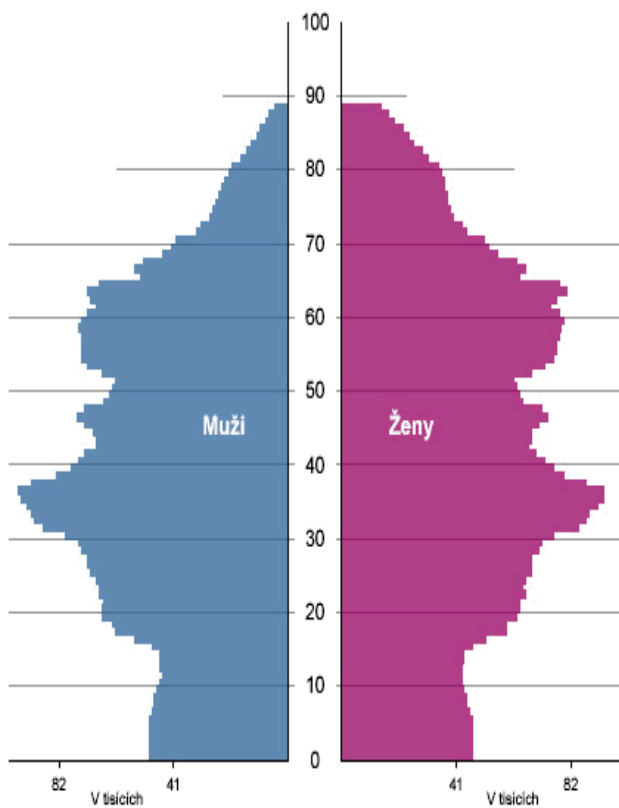
Index ekonomického zatížení : počet dětí 0-14 let a osob 65+ starších na 100 osob 15-64letých.

Věková struktura české populace (2010 – 2020 – 2050) Males/Females

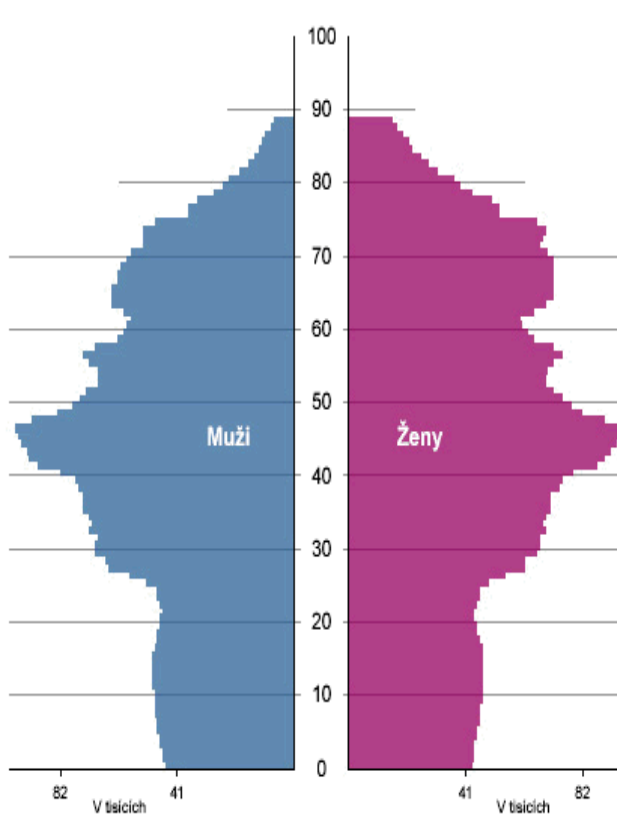
Věková skladba obyvatelstva: 2010

Česká republika

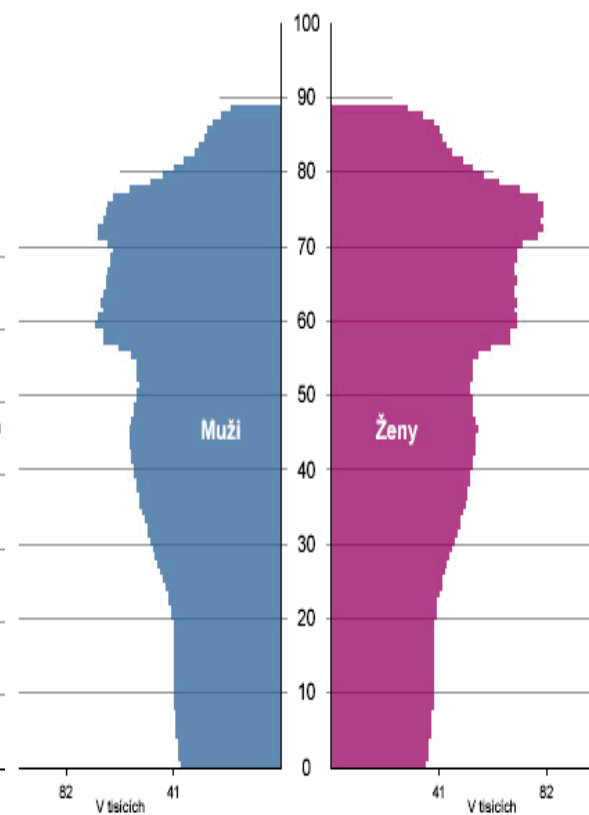
Věková skladba obyvatelstva: 2020

Česká republika

Věková skladba obyvatelstva: 2050

Česká republika

Demografické stárnutí – ekonomické důsledky

- Pesimistické („katastrofické“) scénáře:
„demografická časovaná bomba = enormní náklady na finanční, zdravotní a sociální zajištění rostoucího počtu důchodců → stáří a senioři za *sociální problém* → odtud hrozící ageismus, sociální exkluze seniorů
- Rozpočtová tíseň welfare states, napětí v intergenerační směně: *desolidarizace generací*

Řešení problémů vyvolaných demografickým stárnutím

... zužuje se (v politickém, i nezářídka v sociologickém diskursu) na:

- **financování důchodů**
- **časování vstupu do penze** (nízký věk *versus* prodlužování délky života, zkvalitnění zdravotního stavu, úrovně vzdělání nastupujících seniorských kohort)

Nárůst počtu/podílu starých lidí – problém zdravotního stavu (*seniorské*) populace?

- Stáří přímočaře spojováno s **nemocemi**, ztrátou energie... (mýtus?! ... homogenity seniorské populace...)
- **Statistika srovnání osob 60+ a mladších 30 let:**
- Senioři trpí v průměru 8krát více chronickým onemocněním (muži), 12krát více (ženy)
- 40krát častěji dlouhodobé potíže v oblasti pohybové a smyslové, osobní péči a komunikaci, 3,5krát krátkodobé zdravotní potíže
- Emoční poruchy, deprese, úzkost u lidí 75+ v 6krát vyšším rozsahu než u osob do 25 let.

Teorie vztahu mezi mortalitou a morbiditou

- *teorie komprese morbidity (Fries),*
- *teorie expanze morbidity (Gruenberg; Kramer; Olshansky et al.)*
- *teorie dynamického ekvilibria (Manton).*

.... po 75. roce (80. roce)

- ... zdravotní potíže s vysokou pravděpodobností hrozí a odtud problém zajištění péče:
  - na úrovni formálních systémů (státní/ nestátní...)
  - neformálních, tj. **rodiny** .... !

Otázky:

- Může se počítat s tím, že např. dospělé děti budou **automaticky poskytovat** podporu a péči odpovídající potřebám seniorů?
- Co **konkurující odpovědnosti**? ■ Vysoká zaměstnanost žen ve středním věku ■ vnímané povinnosti vůči rodinám dospělých dětí ■ zdraví a energie ve starším středním věku...
- **Jak v budoucnu?** Dostupné podpůrné sítě? Viz kontext větší diverzity rodinného života (menší rodiny, rozvody, opakovaná sňatečnost....) → „nabídka“ rodinné podpory a péče, normy příbuzenské odpovědnosti???

-
- Stárnutí jedince vs Stárnutí populace
  - Biologické stárnutí vs stárnutí strukturální

Seniorský věk?

- Určení věkové hranice stáří: konvence, sociální konstrukt (potřeby administrativy sociálního státu).

versus

- Subjektivně vnímaná hranice stáří, věkově podmíněné určení hranice stáří sebe/druhých.

Vidět se starý/stará vs cítit se starý/stará

-
- Nutnost změny systému sociálního státu, nikoli úsilí změnit strukturu populace (systém vyhovující populačním strukturám)
  - Nutnost změnit „struktury příležitostí“ pro seniory

Ageismus

- je ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti
- jednotlivých fází lidského životního cyklu, manifestovaná skrze proces systematické,
- symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich
- chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité kohortě/generaci.

(Vidovičová 2007: 44)